

ISLAM I EVROPSKA UNIJA: AUSTRIJSKI MODEL*

Martina Schmied i Wolfgang Wieshaider

I. SOCIJALNE I ORGANIZACIJSKE STRUKTURE

1. Socijalni podaci¹

Prema posljednjem popisu iz 2001. godine, u Austriji živi 338.988 muslimana. Tokom posljednjih decenija, Islamska zajednica se po brojnosti razvila do treće vjerske zajednice sa 4,2% ukupne austrijske populacije, nakon Katoličke (73,7%) i Protestanske crkve (4,7%).

Muslimani žive u svim dijelovima Austrije. Više od jedne trećine živi u Beču, slijede Gornja i Donja Austrija. U usporedbi sa ukupnim stanovništvom austrijskih pokrajina, u Beču i Vorarlbergu živi više od 8% muslimana, dok je postotak muslimana u drugim pokrajinama oko toga prosjeka ili ispod.

Pripadnici Islamske zajednice potiču iz raznih dijelova svijeta, time reflektirajući široku lepezu političkih trendova i unutarnjih konflikata koji se mogu susresti u muslimanskom svijetu. Oko 90% austrijskih muslimana su sunije, a 10% su šije.

Najveća etnička grupacija unutar austrijskih muslimana (oko 45%) porijeklom su iz Turske. Austrijska privreda je ranih 60-ih godina trebala jeftinu (mušku) radnu snagu i primljeni su radnici iz Turske (i bivše SFRJ). I pored vjerskih, socijalnih² i političkih³ razlika, ipak među njima postoji ujedinjena kulturološka pozadina⁴.

Međutim, turski alevije nisu pripadnici Islamske zajednice, jer, prema njihovom shvatanju Kur'ana, pravna pravila nisu određena nego Kur'an samo daje smjernice kako treba živjeti vjerskim životom. Štaviše, veliki broj alevija su Kurdi i došli su kao izbjeglice⁵ u Austriju. Oni su organizirani u privatnim udruženjima⁶.

Druga grupacija po brojnosti potiče iz Bosne i Hercegovine. Većina njih su bili prisiljeni napustiti svoj dom kao izbjeglice tokom rata ranih 90-ih godina.

Nakon Turske i Bosne, Iran, Sirija, Egipat, Pakistan, Indonezija te Sjeverna Afrika mogu biti identificirani kao zemlje porijekla austrijskih muslimana.

Socijalna struktura austrijske muslimanske populacije se sastoji od (nekadašnjih) stranih radnika, zaposlenih u međunarodnim organizacijama i multinacionalnim preduzećima, i njihovih porodica, studenata i izbjeglica.

Ova zajednica se brzo razvila u drugoj polovini 20. stoljeća. Dok je 1951. godine bilo samo 112 turskih građana, a 1961. godine 217 prijavljeno u Austriji, njihov broj je posljednjih godina narastao na 16.423 osobe. Većina tih Turaka su muslimani. U isto vrijeme, započela je imigracija iz drugih islamskih zemalja i iz bivše SFRJ⁷. Popis iz 1981. godine je prvi put naveo i podatke o muslimanima u Austriji⁸.

* U djelu *Islam and European Union*, ur. Richard Potz & Wolfgang Wieshaider, PETERS, Leuven-Paris- Ddley, MA, 2004.

	populacija	austrijski građani	stranci	muslimani
1981.	7.555.338	7.263.800	291.448	76.939

Većina muslimana živi u Beču (28.099), slijede Vorarlberg (14.385) i Donja Austrija (11.747).

Broj stranaca je između 1981. i 1991. godine porastao od 3,9% na 6,6%. U istom periodu se, kako trend pokazuje, udvostručio broj muslimana. Popis iz 1991. godine ukazuje na sljedeće rezultate:⁹

	populacija	austrijski građani	stranci	muslimani
1991.	7.795.786	7.278.096	517.690	158.776

Među strancima iz zemalja sa muslimanskom većinom, turski građani sačinjavaju većinsku populaciju (118.579), slijede iranski (5.687) te egipatski građani (4.509).¹⁰

Kasnije je u Austriju došao veliki broj bosanskohercegovačkih izbjeglica, a znatan broj njih se trajno i nastanio. Popis stanovništva iz 2001. godine pokazuje ponovno povećanje.

	populacija	austrijski građani	stranci	muslimani
2001.	8.032.926	7.322.000	710.926	338.988 ¹¹

Podaci bi mogli biti donekle neispravni, jer su neki alevije odlučili da se upišu i kao muslimani i pod kategorijom alevije u popisnim formularima. Tako se neki ubrajaju među muslimane iako nisu članovi Islamske zajednice.

Glavni grad Beč je od početka muslimanske imigracije u Austriju nudio najbolje mjesto za pronalaženje posla i uspostavljanje porodičnih i etničkih veza.

Restriktivna imigrantska politika je u toku zadnje decenije znatno smanjila broj novih imigranata. To je prouzrokovalo dodatnu promjenu u sastavu stanovništva u muslimanskoj zajednici. Povećao se broj pripadnika druge i treće generacije, koja je rođena i odrasla u Austriji, kao i broj lokalnih konvertita u islam. Obje grupacije imaju svoje

korijene u Austriji, generalno posmatrano bolje su obrazovani i odlično govore njemački jezik. Stoga su sposobni da se na intelektualniji način bave i vjerskim pitanjima te da se ponašaju samouvjerenije. Dok su 80-ih godina mahrame i islamska odjeća smatrani staromodnom tradicionalnom pojavom, posebno je mahrama među mnogim suvremenim muslimanskim djevojkama i ženama postala sasvim prirodna. Ostalo odijevanje i ponašanje ne pokazuju znatne razlike prema nemuslimanskom stanovništvu.

Austrijska vlada je tek zadnjih godina, smatrajući muslimanske imigrante kao strane radnike koji ostaju na određeno vrijeme – intenzivirala napore u integracijskom procesu muslimana. Njena aktuelna politika, kao i politika Islamske zajednice pokušava da realizirati integraciju između dva radikalna stava ljestvice, egalitarne asimilacije i društvene segregacije. Muslimanskoj manjini treba ponuditi religijsku i kulturološku emancipaciju koja istovremeno prihvata temeljne (evropske) vrijednosti fundamentalnih prava.¹²

U skladu s tim, Islamska zajednica se fokusira na izvorne temelje islama: svjedočenje vjere. Druge temeljne dužnosti, takozvani stubovi islama, trebaju biti shvaćeni više kao vodilja religioznog života nego kao jedina odlučujuća formula za način kako biti *dobar musliman*. Takav koncept može dovesti do visokog stepena tolerancije prema različitim načinima življenja u zapadnom društvu, jer je akceptiranje raznih škola i životnih stilova među vjernicima temeljni princip islama. Pogotovo muslimanski učitelji u samom nastavnom procesu u obrazovanju mladih pokušavaju načiniti razliku između različitih tradicija i jednog vjerovanja.¹³

Muslimanska populacija većinom podržava takvu politiku, jer bi intenzivan uticaj nekadašnje domovine prouzrokovao dezorijentaciju i osjećaj otuđenosti. Postoji dosta pokazatelja o integraciji muslimana u austrijsko društvo:

- izričito prihvatanje austrijskog demokratskog ustava;
- participiranje u političkom životu (npr., izbori, obavljanje političkih funkcija);
- upotrebljavanje termina *austrijski musliman* u smislu i samoidentifikacije;

- korištenje njemačkog jezika kao jezika komunikacije i arapskog samo kao pisma Kur'ana;
- obrazovanje vjerskih učitelja u Austriji;
- aktivno sudjelovanje u međureligijskim dijalozima;
- visoki stepen tolerancije među vjernicima, smatrajući vjersku pripadnost kao pitanje lične prirode više nego kao pitanje posebnog vanjskog izražavanja.

2. Pravni status

Politički i komercijalni odnosi Habsburške i Osmanske imperije su dosta doprinjeli tome da se muslimanski (osmanski) Turci nasele u Habsburškoj imperiji. Oni od 18. stoljeća¹⁴ uživaju u slobodi djelovanja, slobodi kretanja i slobodi otvaranja radnji i osnivanja tvornica.

Okupacijom Bosne i Hercegovine 1878. godine, a nakon toga i činom aneksije 1908. godine, više od pola miliona muslimana su, prvi put u povijesti, postali subjekt neislamske austrijske vlade. Da bi se izbjegao osmanski uticaj, i bosanski muslimani i austrijska vlada su bili skloni zakonski prihvatiti muslimansku zajednicu. Zbog uske povezanosti vjerskog i građanskog prava u islamu, nedostatka jake organizacijske strukture i činjenice da islamsko porodično pravo dozvoljava poligamiju, podvrgavanje prema (općem) Zakonu o priznavanju vjerskih društava¹⁵ nije smatrano pogodnim. Naposljetku je ta diskusija 1912. godine dovela do posebnog zakona, Zakona o izjašnjanju pripadnika islama koji slijede hanefijsku školu kao religijske zajednice (u nastavku će se govoriti o Islamskom zakonu).¹⁶ Član 6 Islamskog zakona je utvrdio pravni položaj muslimana hanefijskog mezheba jednako kao što su legalno prihvaćene druge crkve i vjerske zajednice. Time je muslimanima hanefijskog mezheba omogućeno da:

- manifestiraju svoju vjeru u javnosti;¹⁷
- autonomno upravljaju svojim vjerskim poslovima;
- osnuju fondacije za religijske, obrazovne i dobrotvorne svrhe;
- imaju svoj zakon o *interkonfesionalnim*

vezama,¹⁸ koji je neophodan u njihovim poslovima.

Ostale tri sunijske pravne škole (malikijska, šafijska i hanbelijska) nisu prihvaćene, jer je hanefijski mezheb bio oficijelna doktrina Osmanske imperije, tako su tom mezhebu pripadali i bosanski muslimani. Međutim, zakonodavac nije generalno prihvatio islam, nego samo vjeru jedne grupe ljudi koja je bila subjekt Imperije.

Od tada su bosanski muslimani imali pravo imenovati imama iz Bosne i Hercegovine koji nije obavezno morao biti austrijski građanin. Osnivali su vjerske fondacije (vakufe). One su – bez ovisnosti od nekih drugih organizacija – služile kao ekonomska baza muslimanskoj zajednici. Tako muslimani nisu bili prisiljeni postaviti specijalnu organizaciju zajednice.

Pošto je Bosna i Hercegovina, nakon Prvog svjetskog rata, pripala Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca i nakon što je novoosnovana država Republika Austrija izgubila svoje muslimansko stanovništvo, Islamski zakon nikad oficijelno nije bio ukinut. Naprotiv, 1924. godine Islamski zakon stupio je na snagu za dijelove zapadne Mađarske kad se formirala pokrajina Burgenland i time potvrđena njegova validnost.¹⁹

U međuratnom periodu je nekoliko stotina muslimana živjelo u Austriji; Islamski savez kulture (Islamischer Kulturbund) egzistirao je do 1939. godine. Za vrijeme nacističke ere je bila registrirana jedna asocijacija: Islamische Gemeinschaft zu Wien (Islamska zajednica u Beču).

Godine 1951. je osnovano Udruženje muslimana Austrije (Verein der Muslime Österreichs), privatna pravna asocijacija za vjerske, kulturološke, socijalne i humanitarne svrhe. Kasnije, 1964. godine, osnovana je Muslimanska socijalna služba (Moslemischer Sozialdienst). To je bila socijalna asocijacija čiji je cilj bio realiziranje formalne strukture i finansija neophodnih za uspostavljanje Islamske zajednice.

Federalno Ministarstvo obrazovanja i umjetnosti je 2. maja 1979. godine odobrilo osnivanje prve bečke Islamske zajednice²⁰ (Glaubensgemeinschaft) i donošenje ustava Islamske zajednice (Glaubensgemeinschaft) u

Austriji²¹. Zbog propusta pravne forme – član 1 Islamskog zakona je zahtijevao dekret – obnova te odluke, koja datira 2. augusta 1988. godine,²² ponovo je utvrđena. Ponovo su pripadnici islama, kao zadnjih godina Austro-Ugarske monarhije, postali pravno tijelo, subjekt kolektivne slobode religije, što im je omogućavao čl. 15 Fundamentalnog zakona za univerzalna prava građana²³. Godine 1987. je Ustavni sud ipak ocijenio da je restrikcija koja se odnosila samo na pripadnike hanefijskog mezheba bila nekonstitutivna (tj. suprotna ustavu) i anulirao taj zakon²⁴. Od tada se Islamski zakon odnosi na sve muslimane bez izuzetka.

3. Interna organizacija

Struktura Islamske zajednice u Austriji (Islamische Glaubensgemeinschaft in Österreich – IGGiÖ)²⁵ ustanovljena je u njenom (izmijenjenom) Ustavu,²⁶ iz koga su prikazani sljedeći pravni članci.

Svi muslimani koji permanentno žive u Austriji članovi su Islamske zajednice (čl. 1). Djeci i odraslim konvertitima²⁷ je dozvoljeno pristupanje zajednici prema Islamskom pravu (čl. 2). Postoje četiri distrikta – vjerske općine (čl. 17):

- Beč (Wien): Beč (Wien), Donja Austrija (Niederösterreich) i Bavarska (Burgenland);
- Grac (Graz): Štajerska (Steiermark) i Koruška (Kärnten);
- Linc (Linz): Gornja Austrija (Oberösterreich) i Salcburg (Salzburg);
- Bregenc (Bregenz): Vorarlberg i Tirol.

Pripadnici Islamske zajednice su i članovi lokalne zajednice ukoliko tu borave, imaju više od 14 godina, ako su prijavljeni u lokalnoj zajednici i spremni plaćati godišnje financijske obaveze (čl. 16). Takvo učlanjenje završava smrću, promjenom boravišta, pismenim otkazivanjem članstva ili ukoliko 2/3 odbora zajednice riješe da otpuste člana (čl. 19).

Glavni ciljevi Islamske zajednice su miroljubivo širenje islama, obrazovanje vjernika, briga o siromašnim i bolesnim, izdavanje islamske literature i časopisa,

izgradnja džamija i podrška džamijama, ukop mrtvih, daljnje obrazovanje vjerskih nastavnika i imama i dijalog sa nemuslimanima u Austriji (čl. 3).

Kako bi došlo do realiziranja tog cilja, Islamska zajednica je uspostavila niz organa za lokalne zajednice: skupština zajednice, odbor zajednice, prvi imam, učitelji; i za upravno tijelo Islamske zajednice: vijeće za šuru, vrhovno vijeće, savjetodavni odbor, muftija i arbitražni sud (čl. 15). Vijeće za šuru je zakonodavni organ koji se sastoji od 16 članova. Mandat organa traje čest godina (čl. 34). Vrhovno vijeće sačinjava 12 članova i ono je izvršni organ koji se prvenstveno bavi vjerskim, kulturološkim i finansijskim pitanjima. Njegov mandat vezan je za djelovanje Vijeća za šuru (čl. 37).

Više od jedne trećine članova oba tijela – šure i vrhovnog tijela – ne smiju biti pripadnici jedne etničke i jezičke skupine (čl. 34, 37).²⁸

Iako postoje lokalne razlike, Islamska zajednica nastoji slijediti jedan, jedinstveni pravac u razmatranju islamskih pitanja. Interna koordinacija se osigurava na periodičnim sastancima. Predstavnici imaju izričitu želju da Islamska zajednica bude jedini vjerski autoritet za sva islamska pitanja u Austriji, kako za pripadnike, tako i za nemuslimane.

I. MANIFESTIRANJE ISLAMA U JAVNOJ SFERI

1. Džamije i mezarja²⁹

U Austriji ima više od 400 džamija ili mesdžida; većina gotovo da nije primjetna u javnosti. Jedina velika džamija u Beču, sagrađena ranih 1980-ih godina, ima kupolu i munaru. Jedino se petkom prije džuma-namaza i u drugim rijetkim slučajevima može čuti poziv za molitvu (ezan).

Zakon o korištenju zemljišta se razlikuje od pokrajine do pokrajine, ali generalno pruža – ili u najmanju ruku slične – mogućnosti i postavlja ograničenja koja važe i za nevjerske objekte³⁰. Ta pravila mogu ponekad biti u nesaglasnosti sa doslovnim pojedinačnim zakonom, ali su u skladu sa interpretacijom fundamentalnih prava.³¹ Pošto austrijski muslimani pokušavaju izbjeći konflikte i održati dobre veze sa svojim

susjedima, rijetke su konfliktne situacije o kojima se zna. Vrhovnom sudu do sada nisu dostavljeni konfliktni slučajevi.

U Austriji nema posebnih muslimanskih mezarja, ali je već duže od 30 godina za muslimane rezerviran jedan dio na najvećem i glavnom gradskom groblju u Beču (*Zentralfriedhof*),³² kao što postoje dijelovi groblja za kršćane i jevreje. Islamska zajednica, međutim, pokušava izgraditi svoje mezarje kako bi se broj muslimanskih ukopa u Austriji povećao, jer se još uvijek većina koji umru u Austriji transportira u svoju zemlju porijekla, posebno u Tursku, da bi bili tamo ukopani.

Od 2000. godine predstavnici Islamske zajednice i Bečka općina rade zajedno na planiranju posebnog muslimanskog mjesta za mezarja u Beču. Koncept statuta za mjesto mezarja poštuje legalne i socijalne kriterije koje zahtijeva austrijski zakon:

- jedan član porodice je obavezan ogasuliti mejta, za šta austrijski zakon predviđa posebno odobrenje;³³

- mejta treba ukopati u sanduku zbog vlage u zemlji;

- porodica i zajednica su obavezni mejta ukopati što je prije moguće.

Trebaju ispuniti sve legalne zahtjeve i lokalne navike okoline. Uz to, susjedi trebaju biti unaprijed obaviješteni kako bi se izbjegli konflikti koji se zasnivaju na nesporazumu. Takvo mjesto za mezarja trebalo je biti izgrađeno 2003. godine.³⁴

2. Obredno klanje³⁵

Glavna razlika između muslimanskog obrednog i uobičajnog svjetovnog (profanog) klanja je omamljivanje životinja. Prema javnom međunarodnom pravu³⁶ i evropskom društvenom pravu,³⁷ obje metode su legitimne. Kao posljedica, obredno klanje trebalo se razmatrati u nacionalnim pravilima. Obredno klanje kao tradicionalna manifestacija koja svoj izvor ima više u zaštiti životinja, koje se prakticira kod muslimana i jevreja, zaštićeno je nacionalnim fundamentalnim pravom na

ustanovnom nivou. Regulirano je, ali nije posve zabranjeno. Austrijski vrhovni³⁸ i Ustavni sud³⁹ su ova pravila potvrdili. Pošto zaštita životinja spada pod kompetenciju zemalja (Länder), može se dogoditi da takav subkonstitutivni zakon zabranjuje obredno klanje u svom direktnom značenju. Međutim, takav slučaj bi bio smatran protuustavnim. Protivljenje tome bi se iznijelo pred Ustavni sud.

Političke polemike i napadi boraca za zaštitu životinja protiv obrednih klanja uglavnom napadaju slobodno prakticiranje klanja za vrijeme Kurbanškog bajrama. Muslimani posebno tada koriste pravilo da je svakome odraslom i zdravom muškarcu dozvoljeno da obavi klanje kurbana i da u principu taj čin nije vezan za određeno mjesto. Kako država, tako i Islamska zajednica pokušavaju uspostaviti balans između slobode vjere, na jednoj strani, i zaštite životinja, na drugoj. Legalne odrednice ograničavaju obredno klanje time što se samo licenciranim kućama dozvoljava obavljanje klanja kurbana te je uspostavljena informativna služba Islamske zajednice čiji je zadatak sprječavati obavljanje ritualnog klanja bez odgovarajućeg iskustva⁴⁰ u tome.⁴¹

3. Predstavljanje islama u medijima

Austrijski muslimani su 2000. g. osnovali *Inititative muslimischer ÖsterreicherInnen* (inicijativa austrijskih muslimana/muslamanki).⁴² To je platforma za bolje međusobno razumijevanje i toleranciju. Predstavnici žele, putem javnih kampanja i informacija samih muslimana, posredovati između različitih vjera i kultura.

Nakon pokretanja te inicijative, muslimani pokazuju veću prisutnost u javnoj sferi. Uredi izdavačkih novinarskih kuća i tv-stanica pozivaju predstavnike inicijative da izlažu svoja mišljenja kad god se radi o pitanjima koja su u vezi sa islamom. Najveći uspjeh njihovog predstavljanja u civilnom društvu je bio sastanak sa *Tri mudraca*, koji su istraživali austrijsku situaciju kao posljedicu takozvanih sankcija Evropske unije protiv Austrije 2000. godine.⁴³

Bitan i efikasan način u predstavljanju islama su (redovno) otvorene džamije posjetiocima nemuslimanima i informiranja o vjeri, tradiciji, idejama i nadi za zajedničku budućnost međusobnog respekta i mira. Za to se, naravno, u povećanoj mjeri koristi i internet.⁴⁴

II. EKONOMIJA

1. Bankarstvo u islamu

U prošlosti je bilo pokušaja se u Austriji osnuje banka na osnovu šerijatskih propisa. Ti pokušaji nisu uspjeli i veliki broj potencijalnih klijenata još uvijek ulažu svoj novac u banke islamskih država.⁴⁵

2. Rad i trgovina

Prema tradiciji, kao i zbog sadašnje teške situacije na tržištu rada, značajan broj muslimana se osamostalio. Uglavnom, imaju trgovine, posjeduju restorane i rade u građevinskoj branši. Većinom se cijela porodica bavi tim biznisom, jer islam zahtijeva poštivanje roditelja i starijih članova porodice. Iz tih emotivnih i bliskih veza se izgrađuje visok stepen lojalnosti.

Kad su u pitanju ostali muslimani, oni koji su zaposleni u nemuslimanskim preduzećima, postavlja se urgento pitanje u vezi s radnim pravom koje se odnosi na muslimanske vjerske obaveze. Tri od pet stubova islama (ibadet)⁴⁶ odnose se na dnevni rad na poslu:

Obavljanje namaza je zaštićeno zakonitim mišljenjem (fetva) Islamske zajednice. Ukoliko je to moguće, musliman/muslimanka treba nekoliko puta dnevno obaviti namaz u toku radnog vremena. Ukoliko radni proces ne dozvoljava takve pauze, musliman/muslimanka treba kasnije obaviti namaz za sve izostavljene namaze, odmah kad bude u mogućnosti (npr., navečer u kući ili u džamiji). Ova fetva ukazuje da ne postoji državni pravni propis o dnevnoj molitvi za vrijeme radnog vremena i da pravo na obavljanje namaza ovisi od individualnog ugovora o zapošljavanju. Većina muslimana, i manje religiozni, pridržavaju se posta u toku mjeseca ramazana. Generalno gledajući, nemuslimanska okolina ne obraća pažnju na to što muslimani jedan mjesec jedu samo jedanput

poslije zalaska sunca. Muslimani moraju raditi kao što je uobičajno, čak i fizički radnici nemaju olakšice. Poslodavac ne priznaje privremeno (tjelesno i psihičko) oslabljenje, što može prouzrokovati konflikte i povećati već postojeće predrasude. Dobijanje odmora za vrijeme obavljanja hadža i odlaska u Mekku ovisi od dogovora sa poslodavcem. Obrnuto, musliman/muslimanka treba ispuniti obavezu da se što je prije izjasni o svojoj želji za korištenje odmora u tu svrhu kako bi poslodavac mogao unaprijed planirati raspored rada. Pored svih tih tema, može doći do konfliktne situacije u vezi sa muslimanskim propisima o ishrani kada se nemuslimanskim radnicima ponude jeftini jelovnici koji sadrže svinjsko meso (i – što se rjeđe događa – alkohol).

Migracija i jezički problemi su natjerali mnoge žene da rade poslove koji nisu u skladu s njihovim obrazovanjem. Međutim, naročito su žene iz druge i treće generacije u znatno većoj mjeri sposobne poboljšati tu situaciju putem dvojezičnosti i dobrog obrazovanja. Ali, ipak, kad nose mahramu, teško nalaze posao.

Unutar preduzeća postoje negativne reakcije ili strah da bi takve reakcije mogle biti prouzrokovane kod klijenata, odnosno mušterija. Mahrama se smatra konzervativnim tradicionalističkim obilježjem koje se ne može uskladiti sa modernim društvom usluga. To važi čak i za branše u kojima ženska radna snaga tradicionalno dominira, tako da veliki broj muslimanskih poslovnih ljudi ulažu svoj trud na zapošljavanje muslimanskih žena. Na činjenicu da 340.000 muslimana sačinjavaju respektabilan broj klijenata gotovo da se ne obraća pažnja u austrijskoj privredi. Kao uspješan primjer može se navesti rast izvoza halal-mesa koji kontrolira Islamska zajednica.

III. PORODICA

1. Porodično pravo

Oficijelne godišnje statistike do 1990. godine ukazuju na broj sklopljenih brakova sukladno islamskom zakonu. Broj vjenčanja, koji opada, stoji naspram povećanoga broja sklapanja brakova među muslimanima. Procjenjuje se da su većina muslimana već prije

imigracije sklopili brak i da visoki postotak oženjenih i udatih muslimana/muslimanki živi u Austriji. Zanimljivo je u ovome kontekstu primijetiti da je se u posljednjih 30 godina samo mali broj njih obratio austrijskom sudu koji je nadležan za porodične rasprave da bi njihovi sporovi bili riješeni. U većini slučajeva se time ukazuje generalno nepovjerenje u javne ustanove. Smatra se da se porodični konflikti trebaju rješavati unutar porodice, a ne pred sudom ili putem drugih javnih ustanova, što bi značilo nedopustivo uplitanje u privatnu sferu. Ista činjenica može se posmatrati kod ruralne populacije Anadolije u kojoj već osam decenija važi tursko sekularno porodično pravo.

Činjenica da je veliki broj porodičnih sudija ženskog spola izaziva nepovjerenje muslimana muškaraca u pronalaženju fakata u roditeljskom nadzoru ili plaćanju alimentacije. Dodatno, oni kritiziraju fokusiranje na razvode brakova kao pretežno rješenje porodičnih sukoba. U tradicijskom smislu, muškarac se bavi porodičnim konfliktima. Muškarac bi prvo razgovarao sa (muškim) prijateljima – najradije u džamiji – pa nakon toga sa imamom, koji bi se konsultirao sa muškim rođakom žene o kojoj je riječ. I tek onda ona dobija prvu mogućnost zauzimanja stava prema konfliktu. Zato ženi često manjka jak porodični oslonac, tako da se ona obraća austrijskim ustanovama i traži savjet u porodičnim informativnim centrima, gdje želi dobiti potporu i zaštitu koja joj nedostaje u privatnom životu.⁴⁷

2. Zakon nasljedstva

Vrhovni sud do sada još nije bio konsultiran kad je u pitanju muslimansko nasljeđe. Austrijski sudija treba samo, u slučaju da građanin islamske države umre u Austriji, primijeniti odgovarajući zakon o nasljedstvu osobe koja preseli u skladu sa paragrafom 28, stav 1, Zakona o međunarodnom privatnom pravu.⁴⁸ Može se očekivati povećan broj takvih slučajeva.

Zbog restriktivne austrijske imigracione politike i želje za povratkom u svoje zemlje porijekla nakon odlaska u mirovinu, znatan broj muslimana ostaje građanin one države u kojoj je zakon nasljedstva reguliran na osnovu šerijata,

osim, naravno, Turske. Kur'an dijeli zajednicu potencijalnih nasljednika u 4 kategorije, u veću favoriziranu klasu, bez prava nasljedstva, i manje favorizirane, sa pravom na nasljedstvo. Žene dobijaju samo pola kvote, što se objašnjava obavezom muškarca pod islamskim zakonom da se cijeli život brine o izdržavanju žene.

U stranim državama bi ovaj sistem mogao provocirati nepravedno rješenje prema hudovicama i njezinim ženskim rođacima sa muškim rođacima koji žive daleko, a imaju pravo na većinski dio nasljedstva. Ovo bi sekularnom austrijskom sudu moglo proizvesti slučaj kontradikcije za *ordre public* (javni red).

Međutim, kad je bio o tome konsultiran, odgovorni službenik u Odjeljenju za prava stranaca Federalnog ministarstva pravde je ovo pitanje smatrao manje važnim. Ukoliko su obje strane, osoba koja je umrla i nasljednici, građani islamske države i ako se samo imovina nalazi u Austriji, austrijski sud, u svakom slučaju, treba primijeniti islamski zakon o nasljedstvu. U suprotnom, to bi povrijedilo najvažniji propis (§ 1 Zakon o međunarodnom privatnom pravu).

Postavlja se i drugo pitanje nakon povećanog broja vjerski mješovitih bračnih parova, jer šerijat u tom slučaju zabranjuje nasljedstvo.

Austrijski zakoni u nekoliko slučajeva smatraju da na dodijeljeni udio nasljedstva treba gledati kao na pravo koje se sticalo za vrijeme života preminulog. Zato se treba isplatiti prije utvrđivanja imovine osobe koja je preselila na Ahiret.⁴⁹

IV. INTERKULTUROLOŠKA MEDIJACIJA

Nedostatak informacija prouzrokuje mnogo konflikata među ljudima različitih kulturoloških i vjerskih pozadina. Zato dolazi do nesporazuma ili se oni proširuju kroz već postojeće ksenofobične predrasude.

Metode alternativnih rješenja konflikata, koje su se u početku razvile za primjenu pri porodičnim sukobima, moraju se podići na međukulturalni nivo. I dalje traje diskusija o adekvatnim kvalifikacijama interkulturološkog medijatora o pitanja je li potrebno posebno znanje o kulturološkoj pozadini medijatorskog klijenta ili ne.

Prema iskustvu Instituta za pravo i religiju (Institut für Recht und Religion), interkulturološke sposobnosti su apsolutno neophodne, tj. znanje o, npr., porodičnim strukturama, vjerskim obavezama, važnostima zakona u dnevnom životu.

Tome dodatno, trebaju se izučavati metode za rješavanje konflikata koje imaju izvor u drugim kulturama kako ne bi došlo do evrocentrističke meditacije.⁵⁰

V. MUSLIMANSKE SOCIJALNE INSTITUCIJE

U novembru 2000. godine je Islamska zajednica oformila islamski socijalni servis, jer velikom broju pripadnika – zbog migracije – nedostaju porodične i socijalne strukture kad je u pitanju pomoć u slučajevima bolesti ili smrti. Volonteri pokušavaju nadoknaditi nedostatke. Ciljevi projekta su sljedeći:

- redovne posjete i socijalne usluge muslimanima u nekoliko bečkih bolnica;
- iznošenje posebnih problema muslimanskih pacijenata u medicinskim i socijalnim institucijama;
- izdavanje javnih informativnih brošura za muslimanske i nemuslimanske medicinske sestre;⁵¹
- održavanje predavanja za medicinsko osoblje, rođake itd.;
- izgradnja infrastrukture za muslimanske pacijente u bolnicama (npr., duhovna njega, prostor za obavljanje molitve).

Prije nego što je počeo ovaj projekt, nekoliko članova Islamske zajednice su isprobali ove usluge, obilazili bolnice, zatvore i posjećivali braću i sestre u vjeri.

Lokalna bečka Islamska zajednica od 2000. godine angažira se u nekoliko socijalnih projekata sa kršćanskim partnerima te pruža pomoć zapostavljenom stanovništvu (npr., beskućnicima).

VI. Obrazovanje i školstvo

1. Vjerska edukacija

Školska godina 1982./1983. je, prvi put u povijesti austrijskog obrazovnog sistema,

utemeljila islamsku vjeronauku. Đaci muslimani iz cijeloga Beča, u grupama istoga uzrasta. njihovi vjeroučitelji su podučavali u srednjoj školi u 15. kvartu Beča. Poslije toga se, nakon jedne školske godine, proširio ovaj eksperiment i islamska vjeronauka je općenito uvedena kao predmet.

Od 1982. godine je u porastu broj muslimanskih učenika. Školska 1997./1998. godina ukazuje na sljedeće podatke:⁵²

zemlje (pokrajine)	osnovne škole	srednje škole/ koledži
Beč (Wien)	5.000	350
Tirol	4.700	300
Vorarlberg	4.400	280
Gornja Austrija (Oberösterreich)	4.000	270
Donja Austrija (Niederösterreich)	3.800	265
Salzburg (Salzburg)	3.600	250
Stajerska (Steiermark)	1500	145
Bavarska (Burgenland)	1.200	50
Koruška (Kärnten)	400	25
Ukupno	28.300	1.935

Ima otprilike 150 islamskih vjeroučitelja; većina su zaposleni u Beču i Donjoj Austriji (oko 50 u svakoj pokrajini). Porast broja učenika muslimana također zahtijeva veći broj dobro obrazovanih vjeroučitelja.

Nastava vjeronauke se bazira na hanefijskoj doktrini.⁵³ U ovisnosti o sastavu učenika u razredu, učitelji također imaju obavezu predstaviti i zastupati i ostale tri sunijske i šiitsku školu. Dakle, Islamska zajednica se trudi da prenese zajedničke elemente osnova vjere i individualnih tradicija i pravnih škola.

Ovaj oblik instrukcija bi mogao postaviti temelj takozvanog evropskog islama, jer učenici moraju prevazići svoje etničke, nacionalne

i vjerske razlike da bi pronašli novi način upravljanja sa svojom vjerom u Evropi.

U sljedećem pregledu može se vidjeti detaljan prikaz školskog curriculumuma koji je uradilo Vijeća Zajednice:

Osnovna škola	
1. i 2. razred (6-7 godina)	značaj vjere; temelji islama; kako se musliman/muslimanka treba ponašati
3. i 4. razred (8-9 godina)	5 islamskih šarta, kratki životopis Muhammeda, a.s., i njegove porodice
Srednja škola	
5. i 6. razred (10-11 godina)	objašnjavanje obaveza i zabrana, izvori islama, ponašanje za vrijeme molitve, dodatno znanje o životu Muhammeda, a. s.
7. i 8. razred (12-13 godina)	produbljanje znanja o obavezama i zabranama, nadograđivanje iz oblasti povijesti islama (nastanak, širenje itd.)
9. i 10. razred (15-16 godina)	etičke vrijednosti islama (moralno i pravedno ponašanje), važnost porodičnih struktura za socijalni život zajednice, temelji islamskog prava i islamskog socijalnog sistema
1. i 12. razred (17-18 godina)	detaljno znanje u svim oblastima vjerovanja, islamskih nauka, vjerske i kulturološke povijesti islama, pregled svih drugih monoteističkih religija

Učitelji su zaposleni ili u federalnoj državi, jednoj pokrajini (*Land*) – u ovisnosti od tipa škole – ili u Islamskoj zajednici (§ 3, 1. Zakon o vjeronauci u školama⁵⁴). Pokrajina ne može zaposliti učitelja bez odobrenja Islamske zajednice (§ 4,1; § 6,1) Ako u procesu nastave u vjeronauci iste vjere sudjeluje manje učenika nego što je potrebno za jedan razred, oni mogu biti podučavani zajedno sa drugim razredom (§

7, 1). Vlada ne plaća vjeroučitelja za manje od tri učenika (§ 7a, 4).

2. Konfesionalne škole

Islamska zajednica podržava i daje supervizije nekim dječijim obdaništima i gimnaziji u Beču, koja je osnovana 1999. godine. Ona je otvorena i za muslimane i nemuslimane. Završni školski ispit je ekvivalentan onome koji se vrši u javnim školama. U školskoj 2002./2003. godini gimnaziju su pohađala 132 učenika, a predavalo je 18 profesora. Dodatno su angažirana dva profesora za superviziju u poslijepodnevoj nastavi.⁵⁵

3. Obrazovanje vjeroučitelja i vaiza

Islamska zajednica je niz godina pokušavala pronaći ravnotežu između domaćih dobro obrazovanih vjeroučitelja tako da su zapošljavali muslimane koji govore njemački jezik, ali koji nemaju dovoljno znanja o islamu, ili su primali vjeroučitelje iz Turske. Ovi posljednji su morali naučiti njemački prije nego što bi mogli početi predavati austrijskim učenicima. Međutim, Islamska zajednica i roditelji nisu bili zadovoljni sa nekompetentnim i netolerantnim učiteljima. Već pet godina se unutar Islamske vjerske zajednice razmišlja da se osnuje obrazovni centar za islamske vjeroučitelje prema uzoru na već postojeće katoličke, protestantske i jevrejske koledže. Odjeljenje za vjerska pitanja i Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke su se složili s tim prijedlogom.

Napokon je 1998. godine osnovana Islamska pedagoška akademija⁵⁶ pod § 14, 2 b Zakona o privatnom školstvu⁵⁷. Tako Akademija potpada pod Zakon o akademskim studijima⁵⁸ prema § 3, 2. Član 5, 2 predviđa da takve akademije – između ostalog – uzmu u obzir široki spektar naučnih teorija, slobodu predavanja, jednakost muškaraca i žena, jednake socijalne pogodnosti i evropske dimenzije u obrazovanju.

Cilj Akademije⁵⁹ je, dakle, da obrazuje islamske vjeroučitelje prema austrijskim pedagoškim te pravnim standardima i obrazovnom sistemu Univerziteta El-Azhar u Kairu, sa kojim akademija blisko saraduje.

Curriculum se adaptirao prema evropskim potrebama kroz:

- naglašavanje povijesti evropskih muslimana,
- uključivanje usklađenosti između islamskog i evropskog prava u kontekstu općenitog proučavanja šerijata.

Akademija se djeli na pripreme i regularne kurseve te na postdiplomska teološka predavanja.

U prva dva semestra studenti – uz svoj maternji jezik – moraju učiti njemački i arapski. Nakon priprema, trebali bi znati pričati i pisati na oba jezika. Trebaju uspješno proći na završnom ispitu da bi se mogli upisati na redovne studije. U šest semestara studenti studiraju sljedeće predmete:

- islamska filozofija,
- pedagogija,
- didaktički predmeti,
- praktično obrazovanje,
- dodatni predmeti iz klasičnih studija,
- predmete prema izboru.

Studenti nakon završnog ispita imaju pravo podučavati učenike muslimane u osnovnim i srednjim školama u svim oblastima vjere.

Predstavnici Islamske zajednice pokušavaju osnovati postdiplomske islamske teološke studije u Austriji. Za sada im pravni okvir ne nudi osnovu za takvu mogućnost, ali još traju diskusije o tome. Upravo su dva studenta započela sa individualnim curriculumima, analognim curriculumima (katoličkih ili protestantskih) vjerskih edukativnih studija s ciljem magistriranja iz filozofije. Na osnovu njihovog iskustva treba biti razvijen redovni studijski plan i program.

I bez takvih dodatnih studija, obrazovanje islamskih vjeroučitelja u svojim novim domovinama je vrlo bitan i pozitivan projekt za budućnost muslimana u Evropi.

Bilješke:

1. Navedeni statistički podaci, ukoliko nisu preuzeti iz objavljenih pisanih djela, baziraju se na intervju Martine Schmied od 9. juna 2001. godine sa predstavnicima Islamische Gemeinschaft in Österreich (Islamska vjerska zajednica u Austriji, kako se zvanično zove krovna organizacija).
- 2 Postoje velike razlike između onih koji dolaze iz urbanih i onih iz ruralnih sredina
- 3 Postoje pripadnici Islamske stranke te Kemalističke stranke, a također i neturskih manjina
- 4 U mnogim austrijskim domaćinstvima mogu se pratiti programi preko kablovske televizije (npr., TRT, Kanal 7) koji pružaju izvorne informacije o političkoj situaciji u domovinama porijekla. Međutim, istovremeno, neki muslimani nisu dovoljno zainteresirani za austrijsku politiku
- 5 Nažalost, ne postoje statistike o broju i rasprostranjenosti alevija, jer se oni smatraju narodom turskog porijekla. Međutim, procjenjuje se da više od 20.000 alevija živi u Beču, a više od 50.000 širom cijele Austrije
- 6 Vidi, npr., <http://www.alevi.at>; <http://www.8ung.at/vakb/>; <http://www.stpoelten-alevi.cc.nu/> (2. maj 2003. godine)
- 7 Beiträge zur österreichischen Statistik (prilozi austrijske statistike), ÖStZ 309/11 (1974) 24; Republik Österreich 1945-1995, ÖStZ (1995) 33.
- 8 Beiträge zur österreichischen Statistik (prilozi austrijske statistike), ÖStZ 630/11 (1984) 21; Republik Österreich 33.
- 9 Beiträge zur österreichischen Statistik (prilozi austrijske statistike), ÖStZ 1.030/10 (1993) 8.
- 10 Naravno da oni nisu svi muslimani, nego i alevije, kršćani i drugi
- 11 Među muslimanima, 96.052 su austrijski državljani, a 242.936 posjeduju strani pasoš
- 12 Vidi slogan *Euro-islam or Ghetto-islam* (Bassam Tibi)
- 13 U intervjuu, predstavnici Islamske zajednice ističu da razlike koje proističu iz četiri sunijske pravne škole ili jedne od šijskih doktrina nisu toliko bitne i neusklađene kao što to možda djeluje
- 14 Mirovni sporazum u Požarevcu (16. augusta 1718. godine)
- 15 Gesetz betreffend die Anerkennung von Religionsgesellschaften (zakon o priznavanju vjerskih društava), Reichsgesetzblatt 1874./68.
- 16 Gesetz betreffend die Anerkennung der Anhänger des Islam als Religionsgesellschaft (Zakon o priznavanju pripadnika islama kao vjerskog društva), Reichsgesetzblatt 1912./159; uporedi bilješke od Herrenhaus br. 1, 20. odjeljak, str. 5; Richard Potz, *Die Anerkennung der islamischen Glaubensgemeinschaft in Österreich (Priznavanje islamske zajednice u Austriji)*, Johannes Schwartländer (ur.), *Freiheit der Religion* (sloboda religije). Christentum und Islam unter dem Anspruch der Menschenrechte (Kriscanstvo i islam pod nacelima ljudskih prava), Matthias-Grünwald-Verlag, Mainz, 1993, str. 135.-146.

- 17 Do toga dana nisu bile dozvoljene vjerske proslave, izuzev u privatnom aranžamunu
- 18 Gesetz wodurch die interkonfessionellen Verhältnisse der Staatsbürger in den darin angegebenen Beziehungen geregelt werden (Zakon koji regulira interkonfesionalne odnose građana u njemu navedenim primjerima), Reichsgesetzblatt, 1868./49.
- 19 Dekret Bundesgesetzblatt, 1924./176.
- 20 Vidi, Österreichisches Archiv für Kirchenrecht, 1979., str. 436 seqq
- 21 Odluka br. 9076/7-9c, vidi: *Österreichisches Archiv für Kirchenrecht* (Austrijski arhiv za crkveno pravo), 1979., str. 451.
- 22 Bundesgesetzblatt, 1988./466.
- 23 Staatsgrundgesetz über die allgemeinen Rechte der Staatsbürger der im Reichsrat vertretenen Königreiche und Länder, Reichsgesetzblatt, 1867./142.
- 24 Verfassungsgerichtshof 10. decembar 1987., G 146/87, G 147/87, Bundesgesetzblatt 1988/164, vidi Österreichisches Archiv für Kirchenrecht, 1987./88., str. 353 itd.
- 25 Prvi predsjednik je bio dr. Ahmad Abdelrahimsai, drugi prof. Anas Schakfeh. Pod predsjedavanjem posljedneg predsjednika se organizacijska struktura formirala u sadašnjem obliku
- 26 Vidi Österreichisches Archiv für Recht & Religion, 1999., str. 453 itd.
- 27 Pripadnost islamu se očituje izgovaranjem šehadeta spred dva svjedoka muslimana i kompetentnim imamom
- 28 Vidi, http://www.derislam.php?name=Themen&pa=list_pages_categories&cid=1 (27. novembar 2003.)
- 29 Informacija se uglavnom zasnivaju na intervju sa nekoliko članova Bečkog gradskog vijeća
- 30 Posljednji podatak je bio glavni razlog za konflikt u Traunu (Gornja Austrija, kraj Linca), čemu je bila data značajna pažnja u printanim medijima. Ne poštivajući generalne uvjete za izgradnju objekta, odgovorna muslimanska asocijacija je dala ksenofobičnim aktivistima politički povod da agitiraju protiv naseljenja muslimana u tom području. Vidi, Wolfgang Wieshaider, *Von Moscheenbau und Muezzinruf. Bau-und Immissionsschutzrecht als Schranken der Religionsausübung, u izdanju Andreas Haratsch, Norbert Janz, Sonja Rademacher, Stefanie Schmahl & Norman Weiss (ur.), Religion und Weltanschauung im säkularen Staat*, Boorberg Stuttgart etc., 2001., str. 155.-180. itd.
- 31 Za ove dosta komplicirane detalje, vidi Wieshaider, op. cit. (bilješka 30) str. 164 seqq. Wolfgang Wieshaider, *Profane Regeln für sakrale Bauten. Religionsrechtliche Aspekte des Bau- und Raumordnungsrechts, baurechtliche blätter*, 2003., str. 138.-148; Wolfgang Wieshaider, *Des règles profanes pour des édifices sacrés. Le droit relatif à la construction des édifices de culte en Autriche*, u Magalie-Flores-Lonjou, Francis Messner (eds.), *Les lieux de culte en France et en Europe*, Peeters Leuven (u pripremi)
- 32 Jedna trećina od otprilike 500 kabura su već zauzeti. Svake godine se oko 100 muslimana koji presele na Ahiret ukopa u Austriji
- 33 Prema tom odobrenju od 27. septembra 2001., omogućeno je Islamskoj zajednici da primijeni taj tradicionalni čin vodeći računa o specijalnim higijenskim propisima
- 34 http://www.derislam.php?name=Themen&pa=list_pages_categories&cid=12 (27. novembar 2003. godine).
- 35 Richard Potz, Brigitte Schinkele & Wolfgang Wieshaider (ur.), *Schächten, Religionsfreiheit und Tierschutz (Religionsrechtliche Studien 2)*, Plöchl Freistadt; Kovar Egling, 2001., passim
- 36 Čl. 9 ECHR, uporedi Nikolaus Blum, *Die Gedanken-Gewissens- und Religionsfreiheit nach Art. 9 der Europäischen Menschenrechtskonvention*, Duncker & Humblot, Berlin, 1990., str. 45.
- 37 Navod br. 6, čl. 5/2, čl. 18/2 Direktiva vijeća 93/119/EC od 22. decembra 1993. o zaštiti životinja za vrijeme klanja ili ubijanja, OJ 1993. L340, str. 21.-34.
- 38 Oberster Gerichtshof 28. marta 1996., 15 Os 27,28/96, reprint Potz, Schinkele & Wieshaider, op. Cit., (bilješka 35), str. 211.-215.
- 39 Verfassungsgerichtshof 17. decembar 1998., B3028/97, reprint Potz, Schinkele & Wieshaider, op. cit. (bilješka 35), str. 216.-223.
- 40 ...zato jer su respekt prema životinjama i njihova zaštita obaveza prema islamskom pravu, cf...Hassan Mousa, *Schächten im Islam*, Potz, Schinkele & Wieshaider, op. cit... (bilješka 35) str. 16.-26. (str. 24 seqq.)
- 41 Uporedi: http://www.derislam.php?name=Themen&pa=list_pages_categories&cid=12 (27. novembar 2003. godine)
- 42 Initiative muslimischer ÖsterreicherInnen.
- 43 Up. Matti Ahtisaari, Jochen Frowein & Marcelino Oreja, *Rapport relatif à l'Autriche mandaté par 14 Etats membres de l'Union européenne*, Revue universelle des droits de l'homme, 2000., str. 154.-166. (str. 166.)
- 44 Vidi npr., navedene web-adrese u ovom članku
- 45 Prema neoficijelnim izvorima, otprilike 300 miliona eura godišnje
- 46 Očitovanje pripadnosti islamu (šehadet), dnevno kljanjati pet namaza (salat), materijalno pomaganje siromašnim muslimanima (zekat), postiti za vrijeme ramazana, hodočastiti Kabu u Mekki (hadž). Up., David Waines, *An introduction to Islam*, Cambridge University Press, Cambridge, 1995., str. 89.-93.
- 47 Više o tome, vidi Martina Schmied, *Familienkonflikte zwischen Scharia und Bürgerlichem Recht*, Lang Frankfurt, 1999, passim
- 48 *Bundesgesetzblatt*, 1978./304, kao što je dodato
- 49 Protiv tih odluka općinskih sudova nije bilo žalbi i nema pisanih tragova u literaturi
- 50 Jedan od ciljeva Instituta za pravo i religiju (Institut für Recht und Religion) jest da razvije adekvatne naučne koncepte za praktičnu interkulturalnu medijaciju. Glavni zadatak Instituta je interdisciplinarna kooperacija između muslimanskih i nemuslimanskih naučnika, praktičara i dotičnih ljudi. Znanje se širi putem predavanja, publikacija i medijacijama

51 Prvi rezultat se pokazao jednom brošurom u bolnici koju je izdala Islamska zajednica u Austriji uz podršku grada Beča

52 Podaci se baziraju na anketi koju je provela Islamska zajednica 1998. godine

53 Glavna doktrina koju uvažavaju turski muslimani

54 *Religionsunterrichtsgesetz, Bundesgesetzblatt*, 1949./190.

55 Informacije od asocijacije Solmit (Verein Solidarisch Miteinander), koja podržava osnovnu školu; vidi takodjer <http://www.igwien.com> (10. juni 2003. godine).

56 Odluka 23. aprila 1998. godine, br. 24.170/2 III/A/4/98.

57 *Privatschulgesetz* (Zakon o privatnim školama), *Bundesgesetzblatt* (savezni zakonski list) 1962-/244.

58 *Akademiestudiengesetz* (Zakon akademskih studija), *Bundesgesetzblatt* (Zavezni službeni list). I., 1999./94.

59 Uporedi: <http://www.wien.gv.at/svsst/AdvPrSrv.asp?Layout=SCHULEN&Type=K&ID=847>. (10. juni 2003.)

S engleskog jezika:
Samira Seferović